

Knyga apie vienos vienuolijos istoriją Lietuvoje

JÉZUITAI LIETUVOJE (1608–2008): 2008 m. spalio 9–10 d. Vilniuje, Lietuvos nacionaliniame GYVENIMAS, VEIKLA, PAVELDAS. muziejuje, buvo surengta mokslinė konferencija „Jėzuitai Sudarytoja Neringa Markauskaitė. Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas“. Po Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, 143 p. ketverių metų, 2012 m., išėjo konferencijoje perskaitytų pranešimų pagrindu parengta knyga (sud. dr. Neringa Markauskaitė). Labai norisi pasidžiaugti šiuo solidžiu leidiniu, nes jis pasirodė po 10 metų, kai išėjo Pauliaus Rabikausko tyrinėjimų ir publikuotų straipsnių rinktinė, skirta jėzuitų gyvenimui¹. Rabikausko Vilniaus akademijos ir Lietuvos jėzuitų gyvenimas buvo nuosekliai tirtas net kelis dešimtmečius, tačiau akivaizdu, kad vienas žmogus negali išsamiai ištirti tokios plačios temos, aprėpti kelių šimtų metų laikotarpio. Jėzuitų vienuolijos veikla bene gausiausiai tyrinėta Lietuvoje. Be Rabikausko tyrinėjimų užsienyje, reikėtų paminėti ir Lietuvos mokslininkų darbus. Visų pirma atskiro žodžio nusipelno gana ankstyva, dar sovietmečiu (1981) pasirodžiusi Vandos Zaborskaitės publikacija apie jėzuitų teatrą². (2004 m. jos tyrinėjimus papildė dramų rinktinė (sud. Eugenija Ulčinaite)³.) Sovietmečio pabaigoje (1987) pasirodė dar viena istorikams, menotyrininkams ir kitų sričių mokslininkams svarbi knyga „Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai“⁴, skirta šios vienuolijos veiklai. Tai išskirtinės knygos, labiau akcentuojančios pasaulietinę jėzuitų vienuolijos veiklą, nes, kaip žinome, iki Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo, įvairiu sovietiniu periodu, religijos istorijos, bažnyčios istorijos, religinio meno tyrimai buvo ribojami. Jėzuitų ordinas – bene vienintelė vienuolija, sulaukusi savo istorijos tyrinėtojų dar sovietmečiu, tačiau ir čia, kaip jau minėjau, buvo labiau akcentuojami pasaulietiniai jos veiklos akcentai.

Atgavus Nepriklausomybę, bažnyčios istorijos, religinio meno studijos suaktyvėjo ir įgavo naują pagreitį. Jau 1995 m. Jūratė Trilupaitienė monografijoje gana išsamiai atskleidė jėzuitų vienuolijos įtaką Lietuvos muzikos raidai⁵. Jėzuitų auklėtinių gyvenimą kolegijoje puikiai atskleidžia 2004 m. publikuotas „Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis, 1710–1723 metai“⁶. Reikia pažymėti, kad jėzuitų švietimo tema 2004 m. Kaune pasirodė straipsnių rinktinė „Kauno jėzuitų gimnazija, 1649–2004“⁷. Manychiau, kad be lietuvių autorių, sudarytojų ir rengėjų darbo reikėtų paminėti ir lenkų mokslininkų darbus, kurie atskleidžia ne tik Lenkijos jėzuitų provincijos veiklą, bet mini bei papildo turimą lietuviškąją informaciją. Jėzuitų muzikinę veiklą tyrė Jerzy Kochanowicz⁸, teatrą ir dramą – Jan Okoń⁹, kultūrinei Abiejų Tautų Respublikos vienuolijos veiklai skirta Stanisława

1 Rabikauskas, P. *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*. Sud. L. Jovaiša. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2002.

2 Zaborskaitė, V. *Prie Lietuvos teatro ištakų. XVI–XVII a. mokyklinis teatras*. Vilnius: Mokslas, 1981.

3 *Lietuvos jėzuitų teatras: XVI–XVIII amžiaus dramų rinktinė* (parengė, iš lotynų ir lenkų kalbų išvertė, įvadą ir komentarus parašė E. Ulčinaite). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

4 *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*. Sud. E. Ulčinaite; A. Šidlauskas. Vilnius: Mokslas, 1987.

5 Trilupaitienė, J. *Jėzuitų muzikinė veikla Lietuvoje*. Vilnius: Muzika, 1995.

6 *Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis, 1710–1723 metai*. Sud. I. Katilienė. Vilnius: Baltos lankos, 2004.

7 *Kauno jėzuitų gimnazija, 1649–2004*. Sud. M. Baltuškaitė. Kaunas: Naujasis lankas, 2004.

8 Kochanowicz, J. *Geneza, organizacja i działalność jezuickich burs muzycznych*. Kraków: Wydawnictwo WAM: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum“, 2002.

9 Okoń, J. *Dramat i teatr szkolny. Sceny jezuickie XVII wieku*. Wrocław, 1970; idem, *Na scenach jezuickich w dawnej Polsce: (rodzimość i europejskość)*. Warszawa: DiG, 2006.

Obireko knyga¹⁰, Jerzy Paszenda monografiją paskyrė architektūrai¹¹. Tiek Lietuvos, tiek Lenkijos mokslininkai naudojami 1996 m. Krokuvoje pasirodžiusia fundamentalia enciklopedija apie šių šalių jėzuitus¹².

Žinoma straipsnių rinktinė „Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas“ nepretenduoja į fundamentalius leidinius, tačiau jame surinkti įvairios tematikos straipsniai. Knyga suskirstyta į 9 dalis: 1) Lietuvos jėzuitų provincija, 1608–1773; 2) Lietuvos jėzuitai tarp mokslo ir kūrybos; 3) Lietuvos jėzuitai ir iškalbos mokykla; 4) Lietuvos jėzuitai ir meno kalba; 5) Lietuvos jėzuitai istorijos šaltiniuose; 6) Lietuvos jėzuitai: asmeninės istorijos; 7) Lietuvos jėzuitai ir spausdintas žodis; 8) Lietuvos jėzuitai regionų ir vietovių istorijoje; 9) Iš Lietuvos nacionalinio muziejaus rinkinių. Jos nėra lygiavertės. Antai skyrius „Lietuvos jėzuitai tarp mokslo ir kūrybos“, „Lietuvos jėzuitai ir iškalbos mokykla“, „Lietuvos jėzuitai: asmeninės istorijos“, „Lietuvos jėzuitai regionų ir vietovių istorijoje“ sudaro du straipsniai, o kitus – trys. Paskutinis skyrius „Iš Lietuvos nacionalinio muziejaus rinkinių“ yra pats trumpiausias. Jame muziejininkė Regina Ablėnienė pristato religinių medaliukų su jėzuitų šventųjų atvaizdais rinkinį. Apskritai iš visos knygos išskirčiau skyrių „Lietuvos jėzuitai: asmeninės istorijos“. Jame publikuotą dr. Liudo Jovaišos straipsnį laikyčiau esminiu ne tik šiame skyriuje, bet ir visos knygos ašimi. Istorikas pateikia vaizdingą Lietuvoje kiek primirštą garsaus dvasinio gyvenimo mokytojo, teoretiko, istorijos tėvo Mikalojaus Lancisijaus moksliniais šaltiniais paremtą istorinį portretą¹³. „Labiausiai pasižymėjęs ne kurioje nors pasaulietinėje disciplinoje <...>, o dvasinės teologijos srityje *sensu stricto*, Lancisijus Lietuvoje sovietmečiu, kuomet viešai kalbėti apie tokius dalykus buvo užginta, buvo pamažu nugramzdintas į užmarštį“ (p. 193). „Mikalojaus Lancisijaus atminimo tradicija tiek Jėzaus Draugijoje, tiek Lietuvoje šiandien iš esmės yra nutrūkusi. Kitados buvusi tikra „gyvoji istorija“, šiandien tai – tema, reikalaujanti iš istoriko smulkmeniško ir kantraus triūso, mėginant atgaivinti kitados tokį ryškų paveikslą“ (p. 195). Šį Jovaišos straipsnį labai įdomu skaityti ne tik dėl gausybės nežinomų, primirštų faktų ar įdomių detalių, bet ir dėl vaizdingos (beveik literatūrinės) rašančiojo kalbos.

Štai visiškai priešingas Romualdo Sviedrio straipsnis apie pirmąjį lietuvių jėzuitų misionierių Kinijoje Andrių Rudaminą (1596–1631)¹⁴. Autorius atskleidžia Rudaminos vaidmenį rengiant 1640 m. publikuotą knygą „Kuoduo richao“. Tačiau koks bebūtų tekstas ar straipsnio turinys, paprasčiausiai šiam straipsniui trūksta nuorodų į šaltinius ir literatūrą, neaišku, kur autoriaus atradimai, interpretacijos, o kur medžiaga, paimti iš kitų šaltinių. Nors literatūros sąrašas pateiktas teksto gale, manyčiau, kad tokia konstrukcija nesuderinama su mokslinio straipsnio reikalavimais. Analogiškas prof. Romano Darowskio tekstas apie jėzuitų filosofiją Lietuvoje XVI–XVIII a. Šis trumputis straipsnelis, matyt, konferencijos pranešimo tekstas, taip neturi nei vienos nuorodos į literatūrą ir šaltinius, o bendra bibliografijos rodyklė pateikta straipsnio gale. Labai gaila, nes tai

¹⁰ Obirek, S. *Działalność kulturalna jezuitów w Rzeczypospolitej obojga narodów (1564–1668)*. Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, 1996.

¹¹ Paszenda, J. *Budowle jezuitckie w Polsce XVI–XVIII w.* Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego Wydaw. WAM, 1999–2000.

¹² *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*. Op. Ludwik Grzebień. Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, 1996.

¹³ Jovaiša, L. Mikalojus Lancisijus: apdulkėjusio portreto istorija. *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*. Vilnius: LDM, 2012: 193–216.

¹⁴ Sviedrys, R. What did Andrius Rudamina Talk about in China. Ten pat: 179–191.

menkina straipsnio vertę, nors autorius nagrinėja itin svarbias ir aktualias problemas, pvz., ispanų filosofo Francisco Suarezo (1548–1617) įtaką Lietuvos jėzuitams¹⁵. Norėtuši šia tema daugiau paskaityti. Lietuvos mokslininkų labai mažai tyrinėta ispaniškosios kultūros įtaka Lietuvos kultūrai. Gal vertėtų paminėti jau kitą sritį – dailę – tyrinėjančios menotyryninkės Regimantos Stankevičienės darbus, kuriuose atskleidžiama trinitorių vienuolijos įtaka LDK dailei¹⁶.

Straipsnių rinktinėje jau minėtoji šioje recenzijoje prof. Trilupaitienė pristato naujus faktus apie jėzuitų muzikinę veiklą¹⁷. Autorė teigia, kad atvykę „jėzuitai labai greitai suprato ir įvertino vietos sąlygas. Jie ieškojo naujų būdų, kaip per muzikos meną pasiekti norimų rezultatų tiek sakralinėje, tiek pasaulietinėje erdvėje. Nors jėzuitų kultūrinė veikla buvo unifikuota ir gana griežtai reglamentuojama, ordino nariai ne tik prisitaikė prie esamos padėties, bet sugebėjo savo veiklą išplėsti ir pakreipti misionieriškiems tikslams“ (p. 54). Muzikologė pateikia įdomų faktą, kad, suprasdami giedojimo svarbą, jėzuitai XVI a. reformatų išleistas giesmes pritaikė Katalikų Bažnyčios apeigoms ir įtraukė į XVII a. spausdintus giesmynus. Įdomu ir tai, kad 1613 m. Vilniuje buvo išleistas Valentino Bartoševskio (Walenty Bartoszewski) parengtas pirmasis Abiejų Tautų Respublikoje katalikiškas giesmynas su natomis.

Iš bendro knygos konteksto išskirčiau skyrių „Lietuvos jėzuitai ir iškalbos mokykla“ su dviem kruopščiai parašytais, paremtais gausiais faktografiniais šaltiniais Eugenijos Ulčinaitės ir Viktorijos Vaitkevičiūtės straipsniais. Prof. Ulčinaitė rašo apie vieną ryškiausių asmenybių jėzuitų istorijoje Žygimanto Liauksmo didaktiką ir homiletiką¹⁸, o Vaitkevičiūtė, remdamasi jėzuitų pamokslininkais, pristato baroko pamokslo raišką: „nuo siekio alegorizuoti, kiekvienam žodžiui atrasti, suteikti ypatingą reikšmę iki santūrios, aiškios, išsivadavusios nuo perdėto puošnumo minties“ (p. 73)¹⁹.

Taip pat norėčiau išskirti Mintauto Čiurinsko straipsnį²⁰. Autorius nagrinėja Kražių jėzuitų nekrologus (1665–1732), cituodamas kai kuriuos pasirinktus jėzuitų gyvenimo faktus ir teksto ištraukas. Šis šaltinis ne tik apibūdina mirusiuosius vienuolius, bet tampa jėzuitiškojo tikėjimo, istorijos, dvasinio gyvenimo liudininuku. „Gyvenimas čia atsiskleidžia kaip *peregrinatio et militia* (kelionė ir kova), o mirtis – kaip grįžimas į dangiškąją tėvynę, į Viešpaties akivaizdą, vykstantis ramybėje ar net džiugiai (*in exultatione*)“ (p. 157).

Na, bet palieku pačiam skaitytojui plačiau ir išsamiau susipažinti su šiuo rinkiniu. Norėtuši pasakyti, kad tobulų knygų nėra. Visos jos turi privalumų ar trūkumų. Ne išimtis ir pastaroji – ją sudaro daugiau ar mažiau išsamūs straipsniai, įdomiai ar mažiau patraukliai pristatytos temos. Tiesiog norisi pasidžiaugti, kad tokia knyga pasirodė, kad dar daugiau jėzuitų istorijos ir veiklos „baltų dėmių“ užpildyta. Manau, kad bet kokia publikacija yra vertinga, nuo jos galima „atsisipirti“ tolimesniems tyrinėjimams.

Gabija Surdokaitė

15 Darowski, R. The Philosophy of the Jesuits in Lithuania from the 16th until 18th century. Ten pat: 47–51.

16 Stankevičienė, R. *Antakalnio Jėzus: atvaizdas, kultas, kartotės*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2010.

17 Trilupaitienė, J. XVII a. Lietuvos jėzuitų muzikinės kultūros bruožai. *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*. Vilnius: LDM, 2012: 50–64.

18 Ulčinaitė, E. Žygimanto Liauksmo didaktika ir homiletika. Ten pat: 68–72.

19 Vaitkevičiūtė, V. Jėzuitai pamokslininkai: tarp įmantrumo ir klasikos. Ten pat: 73–86.

20 Čiurinskas, M. Kražių jėzuitų *Summariola vitae* (Nekrologai, 1665–1732) – Lietuvos provincijos jėzuitų kasdienybės ir istorijos veidrodys. Ten pat: 149–159.